

שמירת המקדש ביום ובלילה

שמירת המקדש בלילה – עיון בשיטת הרמב"ם

מצוות שמירת המקדש מובאת בהלכות בית הבחירה לרמב"ם (פרק ח' הלכה ט') בלשון זו: "שמירת המקדש – מצוות עשה, ואף על פי שאין שם פחד אויבים ולא מליסטים שאין שמירתו אלא כבוד לו אינו דומה פלטרין שיש לו שומרין לפלטרין שאין עליו שומרין. ושמירה זו מצוותה כל הלילה. השומרים הם הכהנים והלוויים שנאמר: 'זאתה ובניך אתך לפני אהל העדות, במדבר י"ח ב')... ואם ביטלו שמירה עברו 'בלא תעשה'.

מצוות שמירתו שיהיו הכהנים שומרים מבפנים והלוויים מבחוץ, וארבעה עשרים עדה שומרין אותו בכל לילה תמיד בארבעה ועשרים מקום. הכהנים שלשה מקומות והלוויים בעשרים ואחד מקום."

מדברי הרמב"ם נראה, כי מצוות השמירה מצטמצמת בשמירת המקדש בלילה, אך ביום אין כלל מצוה לשמור את המקדש, לא מפני אויבים או זרים טמאים, ואף לא מפני הכבוד.

בעל ספר 'מנחת חינוך': מצות שמירת המקדש – ביום ובלילה

בספר מנחת חינוך במצווה שס"ח, תמה המחבר על דברי הראשונים הסוברים, שהשמירה על המקדש היא דווקא בלילה ולא ביום. שהרי אם טעם השמירה הוא, שפלטין של מלך ראוי שיהיו עליו שומרים, הרי בוודאי שצריך להעמיד שומרים ביום. הרי כבודו של הבית הוא דוקא ביום, בשעה שבאים כל ישראל אל המקדש להשתחוות ולהביא את קרבנותיהם, ולהתייצב עם אנשי מעמד. דווקא אז ראוי להעמיד שומרים, שכן עמידתם שם מוסיפה כבוד לבית בעיני הבאים. לדעת בעל 'מנחת חינוך', המשניות במסכת 'תמיד' ומדות' המדברות על סדרי השמירה של הכהנים והלוויים בהר הבית, מתארות בעיקר את הסדרים בלילה. זאת בגלל הסדרים המיוחדים שהונהגו במקדש למנוע שינה מן השומרים, אך שמירה זו היתה לדעתו תמידית גם ביום וגם בלילה.

בעל 'מנחת חינוך' מסיים את דבריו באמרו: "וכעת איני יודע טעם לדברי הראשונים' הסוברים שהיא רק בלילה. ואפשר מצאו [אסמכתא] באיזו ברייתא'. בעל 'מנחת חינוך' נשאר ב"צריך עיון".

שיטת הרמב"ם: שמירת המקדש – חובה תמידית, מפני הכבוד ולמניעת התפרצות 'סכלים' וטמאים

מעיון בכתבי הרמב"ם השונים נראה להוכיח, כי אף הוא סובר כדעת הפרשנים הסבורים שמצוות שמירת המקדש היא חובה לא רק בלילה כי אם גם ביום. אמנם הרמב"ם מדגיש, שצריך שמירה בלילה מפני הכבוד כמו בפלטרין של מלך, אך לא בא בדבריו אלה לסתור את חובת שמירת המקדש ביום. להלן נבאר בע"ה את שיטת הרמב"ם.

דברי הרמב"ם במורה נבוכים

אלו דברי הרמב"ם ב'מורה נבוכים' (חלק שלישי פרק מ"ה): "אבל מה שהשמירה והבקורת סביב המקדש תמיד, הרי זה רוממות לו וכבוד, וגם שלא יתפרצו הסכלים והטמאים אליו, ולא במצב של נוול כמו שיתבאר". הרמב"ם מדבר על שמירה ו"בקורת סביב המקדש תמיד", הווה אומר, שלדעתו אף ביום היו שומרים קבועים ואף נערכה בקורת סביב המקדש.

הרמב"ם מדבר על התפרצות "סכלים", שכן כידוע, דוקא סביב מקומות קדושים מתאספים ומתכנסים אנשים תמהוניים ואף אנשים שאינם שפויים בדעתם, ויש למנוע את הפיכת המקום למקום שוטטות לנוודים. כן מדבר הרמב"ם על מניעת כניסתם של טמאים למקדש באמצעות שמירה ובקורת תמידית.

הדברים אמורים כמובן בעיקר ביום ולא בלילה כשעבודת הקרבנות נפסקת והאנשים נאספים לבתיהם. כן גם נראה כי לדעת הרמב"ם השמירה בפני כניסת אנשים במצב של "נוול", היא לכהנים שתויי יין, פרועי ראש או קרועי בגדים (ראה הערת הרב קאפח שם). שמירה כזו אמורה בהכרח ביום, ונעשית בשערי המקדש בכלל וביחוד בשערי העזרה, כדי למנוע כניסת כהנים במצב כזה לתחום האסור שהוא מן המזבח לפנים (ראה רמב"ם הלכות ביאת מקדש פרק א' הלכה ט"ז).

ברי המאירי: שני סוגי שמירה: מפני הסכנה, ומפני הכבוד

מעיון בדברי המאירי עולה, כי אף הוא הבין בדברי הרמב"ם, שכוונתו ומר, שבנוסף לשמירה ההכרחית להגנת המקדש, יש לקיים אף שמירה של כבוד. אך לגבי שמירה זו לא חילק בין היום ללילה. ואלו דבריו למסכת תמיד בתחילתה):

"כבר ידעת ששמירת המקדש מצוות עשה, שנאמר בפרשת קרח, "ושמרו את משמרת אהל מועד" (במדבר י"ח ד'). ולא סוף דבר שמירה מפחד אויבים זמן המלחמות [שבוודאי צריך לשמור על המקדש ולהגן עליו] או אף מחשש הרב של שלום, כשרואין שכניהם מתגרים זה בזה [כשצריך להתכונן למלחמה ולהגן על המקדש] אלא אף בזמן הבטוח מכל אותם הדברים, צריך שמירה רך כבוד ודרך מעלה יתירה. ושומרים עליהם כהנים ולויים, כמו שנאמר 'אהרון בפסוק שהזכרנו: "וגם את אחיך מטה לוי הקרב אליך... ושמרתם את משמרת הקודש" (במדבר י"ח ב').

ברור מדברי המאירי, שהסביר את דברי הרמב"ם המובאים לעיל, באופן שונה, היינו, ברור שיש לשמור את המקדש בכל מצב, אך גם כשאינן כל חשש אם אז יש לשמור את המקדש שמירה של כבוד.

שמירת המקדש מפני מתנכלים, טמאים ומפני הכבוד

מעיון בדברי הרמב"ם עולה, כי מצוות השמירה מתחלקת לארבעה חלקים עיקריים:

- א. שמירה מפני מתנכלים.
- ב. שמירה מפני טמאים.
- ג. שמירה מפני כניסת זרים.
- ד. שמירה מפני הכבוד.

(א) שמירה מפני מתנכלים

מדברי הרמב"ם בפירוש המשנה לשקלים (פרק ה' משנה א') מתברר, שאכן ידעתו היא, שיש להפקיד שמירה על המקדש לא רק מפני הכבוד, אלא גם לצורך הבטחון של המקדש מפני אויבים. וכך כותב הרמב"ם בענין המינויים כמקדש: "בן בבי על הפקיע, [ממונה] על ההלקאה בשוט, כמו שיתבאר לך במסכת מדות, שהכהנים והלויים שומרים סביב המקדש סביב סביב, וזו מצווה אפילו אין בה שום פחד. ומבקרין כל הלילה, ומי שנמצא ישן לוקה בשוט ובגדיו נשרפים, והיה בן בבי ממונה על פעולה זו".

מדברי הרמב"ם עולה שמצווה לשמור את המקדש בשעת "פחד", מלחמה וכד', אך גם אם אין פחד יש לשמור עליו מפני הכבוד.

מתברר אפוא, שפירושו של המאירי בדברי הרמב"ם, היינו: שיש לשמור בזמן מלחמה וכן גם בזמן בטוח מפני כבודו של המקדש, תואם את כוונת הרמב"ם בפסקיו ובפירושו למשנה.

יש להוסיף בענין זה, שהחשש למתנכלים במקדש ניכר מן השערים הנעולים ושמירתם וכן מצורת בנינו. מן הפסוקים בדברי הימים למדים אנו שהיתה שמירה על אוצרות המקדש והלשכות כנראה למניעת שוד וגניבה, והיו הלויים לנים במקדש בלילה כשמירה על נכסי המקדש. כמובא בדברי הימים א' (ט' כ"ו): "כי באמונה המה ארבעת גבורי השוערים הם הלויים והיו על הלשכות ועל האוצרות בית האלקים וסביבות בית האלקים ילינו כי עליהם משמרת והם על המפתח ולבקר לבקר". מפסוקים אלו למדים, שבנוסף לכהנים שהיו ישנים בבית המוקד ובידיהם היה מפתח העזרה, היו לויים ישנים בהר הבית במחנה לוייה לשמירת האוצרות ולנעילת השערים ופתיחתם עם בוקר.

המשנה במסכת מידות (פרק ב', ד') אומרת, ש"כל הכתלים שהיו שם [בהר הבית] היו גבוהים חוץ מכותל מזרחי". כלומר: המקדש היה מבוצר בחומות גבוהות (שהרי השערים היו בגובה עשרים אמה ואם כן הכתלים היו גבוהים מהם). כך גם עולה בבירור מן התיאורים המפורטים של יוסף בן מתתיהו בספריו 'קדמוניות' ו'מלחמות', אודות גובהן של חומות המקדש וביצוריו.

הרמב"ם מוסיף שכ"שבונין ההיכל והעזרה בונין באבנים גדולות", (הלכות בית הבחירה פרק א'). יש לשאול אפוא: אם "אין שם פחד מאויבים ולא מליסטים" כלשון הרמב"ם (שם פרק ח', א') מדוע בונים את חומות ההר כשהן גבוהות ומאבנים גדולות? בהכרח עלינו לומר, שעצם המבנה תוכנן אף להגנה בפני כוחות מבחוץ.

כן כותב הרמב"ם, שכבר בעת שבנה שלמה את המקדש חשש מפני אויבים שיחריבו אותו, ולפיכך "בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות" (הלכות בית הבחירה פרק ד' הלכה א'). הוזה אומר, המקדש וכליו צריכים הגנה מפני ליסטים. מסתבר אפוא פירושו של המאירי בדברי הרמב"ם, שמצוות שמירת המקדש להגדלת כבודו אינה אלא חלק ממצוות השמירה בכללותה, שהיא שמירת המקדש מפני אויבים ופגעים אחרים.

כהשלמה לדברים ראה 'קדמוניות היהודים' מאת יוסף בן מתתיהו (ספר אחד עשר ד', ד', עמ' 10) בתרגום אברהם שליט שם נאמר שהתלונות של צרי יהודה ובנימין בפני מלכי פרס על בנין המקדש היו, שהיהודים בונים אותו באופן "שהוא מצודה יותר משהוא מקדש" (וראה שם עמ' 11 כנ"ל).

החשש מפני כניסתם של טמאים (או זרים) למקדש נזכר פעמים רבות תורה. החשש מוגדר במצוות 'עשה' ולא תעשה, הקובעות את גדרי השמירה מקדש מפני טמאים.

כך כותב הרמב"ם בספר המצוות מצוות עשה ל"א: "הצווי שנצטוונו, הוציא הטמאים מן המקדש, והוא אמרו יתעלה: 'וישלחו מן המחנה כל צרוע כל זב וכל טמא לנפש' (במדבר ה', ב'). 'ומחנה' זה האמור כאן הוא 'מחנה שכינה', שלדורות כמוהו העזרה, כמו שבארנו בריש סדר טהרות בפירוש ומשנה... ולשון המכילתא: 'צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה - 'בעשה'". מדברי הרמב"ם ברור, שמוטלת מצווה על כל אדם מישראל, לשלח מן המחנה שהוא 'מחנה שכינה' במקדש, כל טמא לנפש. מדובר במצוה זו בצו המחייב מעשה ופעולה, היינו, לערוך בקורת על הנכנסים למקדש ולהוציא החוצה את הטמאים במידת הצורך.

מלשון הפסוק האומר: "צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה" משתמע, שהצו לשלח טמאים הוא חובה על כל ישראל. עם זאת נראה, שעיקר המצוה היא על הכהנים והלויים, שכן פשוט הדבר שאינם יוצאים מכלל ישראל, וברור שבעניני המקדש אחריותם גדולה יותר, שהרי הם רשאים להכנס למקומות שאדם מישראל אינו יכול להכנס אליהם.

כך נראה גם מסדר המחנות במדבר. משה אהרון ובניו חנו מזרחה למשכן כדי למנוע כניסתם של זרים וטמאים אל הקודש. כך מובא במדבר ג' ל"ח: "והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרון ובניו שומרים משמרת המקדש למשמרת בני ישראל והזור הקרב יומת". החניה הזאת היתה חניה תמידית ביום ובלילה, למנוע התקרבות של זר למקדש.

כך מסביר המלבי"ם שם, ש"משה אהרון ובניו, מלבד שחנו קדמה, חנו לפני אהל מועד מזרחה, רצונו לומר סמוך לאהל מועד, כי הם 'שומרים משמרת המקדש', שלא יקרב שם זר שחייב מיתה. ועל כן חנו סמוך למשכן כמו שכתוב במשנה פרק א' ד'תמיד: 'בשלשה מקומות הכהנים שומרים'. המלבי"ם רואה את 'רשעה של ההלכה המובאת במשנה, לשמור את המקדש, בפסוק הנ"ל המדבר בחנייתם הקבועה של הכהנים והלויים סביב המשכן. הוזה אומר, אף לדעתו מצוות השמירה היא תמידית ולא רק בלילה.

כך גם מוסבר הפסוק הנ"ל בדברי חז"ל ב'ילקוט שמעוני' (פרשת קרח סוף סימן תשנ"ב) "והחונים לפני המשכן... משה ואהרון ובניו שומרים משמרת המקדש". מה תלמוד לומר 'למשמרת בני ישראל? אלא, בזמן שהקטן שומר את הגדול פוסע עליו ונכנס, ובזמן שהגדול שומר את הקטן אין פוסע עליו

ונכנס". כלומר, באופן מכוון נצטוו משה ואהרון ובניהם לחנות מזרחה מול פתח המשכן, כדי להוות מחסום בדרכם של הנכנסים למקדש ורק הטהורים והראויים לכך נכנסו, ואף אלו רק למקומות המותרים בכניסה.

השמירה מפני טומאה היא דבר מחויב המציאות, וברור שחובה זו מוטלת על הכהנים. כאחת הדוגמאות לכך, ניתן לציין את דברי יוסף בן מתיתיהו, המתאר מאורע מימי הורדוס, ואלו דבריו: "בשעה שנעשה חג המצות, שאנו קוראים לו פסח, מנהג היה לכהנים, לפתוח את שערי בית המקדש מחצות הלילה. וכך, כשנפתחו אותה שעה לראשונה, נכנסו אנשים שומרונים בצנעה לירושלים, ופיזרו עצמות בני אדם בלשכות. מטעם זה נאסר [מאז] על הכל לבוא [בלילה] לבית המקדש דבר שלא נהגו לעשות קודם לכן. ובכלל הנהיגו הכהנים שמירה מעולה יותר במקדש". ברור מדבריו, ששמירת המקדש בלילה וביום היתה באחריות הכהנים. הם החמירו את סדרי השמירה בעת שהיה חשש שמא יטמא המקדש בודון.

ג) שמירת המקדש מפני כניסת זרים

כשהרמב"ם פותח את הלכות שמירת המקדש בהלכות בית הבחירה (פרק ח') הוא מביא בין הפסוקים השונים המהווים מקור למצוות השמירה, את הפסוק האמור: "והחונים... לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרון ובניו שומרים משמרת המקדש... והזר הקרב יומת" (במדבר ג', ל"ח). זאת משתי סיבות:

סיבה ראשונה: פסוק זה הוא המקור למצווה, כפי שמביאה הגמרא במסכת תמיד (כ"ו ע"א) האומרת: "מנא הני מילי?" (דבעי שימור במקדש — הרא"ש) ותשובת הגמרא: "אמר אביי: אמר קרא, 'והחונים לפני המשכן וגו'". חניה זו באה למנוע כניסת זרים ומי שאינו ראוי לעבודה למקדש.

סיבה שנייה: פסוק זה הינו היחיד שניתן ללמוד ממנו, שיש חובה מיוחדת לשמור על המקדש גם בלילה. שהרי משה, וכן אהרון ובניו, נצטוו לחנות לפני אהל מועד באופן קבוע כדי להמצא שם ביום ובלילה. לו היתה מצוות השמירה ביום בלבד, לא היו מצווים לחנות שם באופן קבוע עם אהליהם. זה אפוא המקור לשמירה בלילה, אך בהכרח זה גם המקור לשמירה ביום. וכלשון הילקוט שמעוני הנ"ל "שאם הגדול שומר את הקטן אינו פוסע עליו ונכנס".

כלומר: עיקר ענינה של החניה סביב המשכן באופן תמידי היא למנוע מזרים המתקרבים ביום אל המשכן מלהכנס שלא כהלכה.

זהו למעשה ענינו ותוכנו של המושג 'הרהיבית', המוגדר בהלכה כ'מחנה

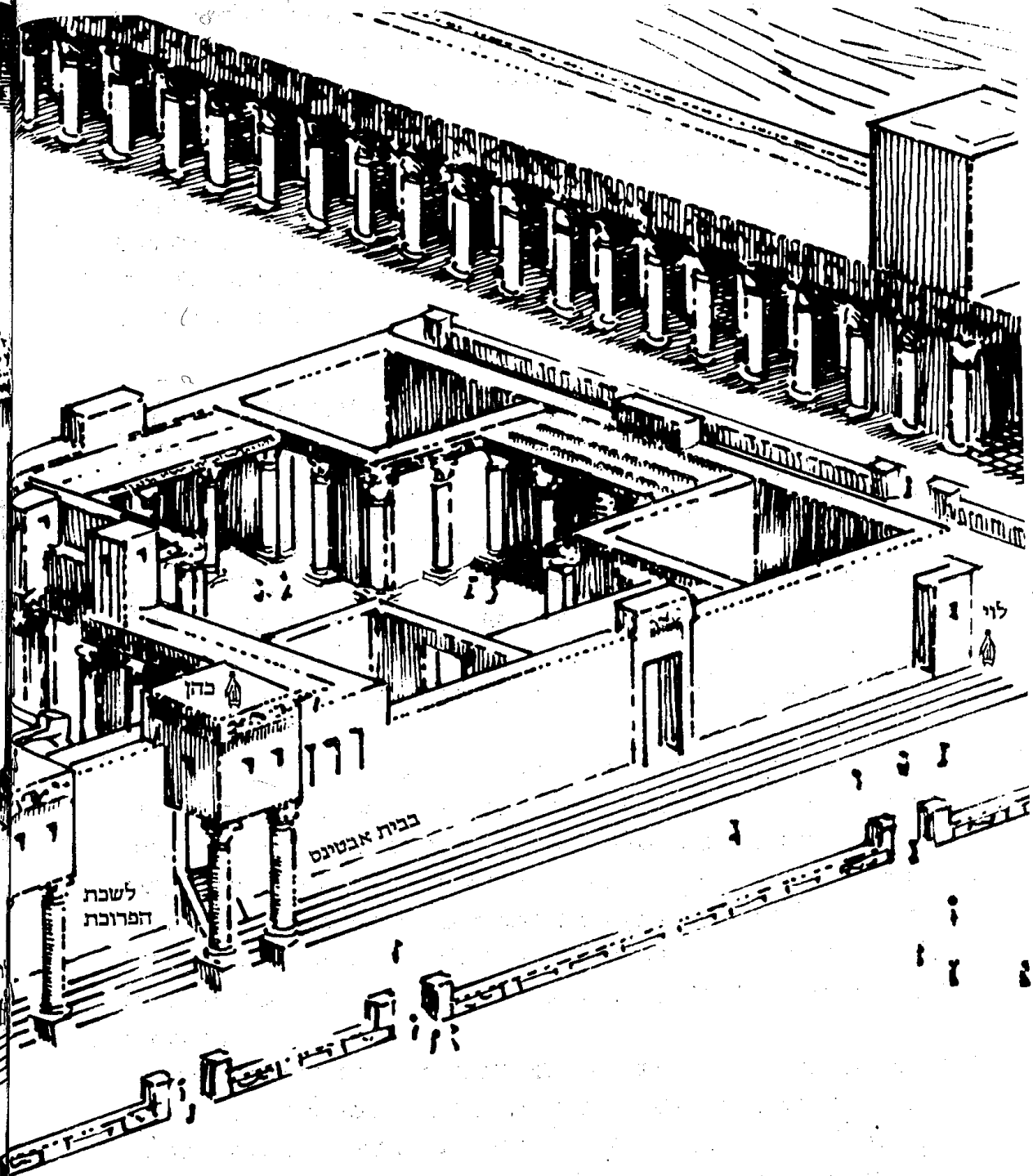
ידה. הגדרה זו ענינה, הקפה מתמדת של העזרה וההיכל על ידי מחנה הלויים
מהווה משמר קבוע סביב המקדש.
יש עם זאת להבחין בין צורת השמירה בתקופת המדבר, כשהלויים שכנו עם
שפחותיהם סביב המשכן, לבין צורת השמירה במקדש, שם מלאו השומרים
קבועים את תפקיד המחנה הקבוע סביב. זה אולי המקור לדברי הרמב"ם
אומר פעמים אחדות "שהשמירה והביקורת סביב המקדש תמיד" (מורה
נזכרים ח"ג מ"ה) וכן מה שכתב בפירושו לשקלים (פ"ה מ"א) "שהכהנים והלויים
שומרים סביב המקדש סביב סביב" שמקור דבריו הוא בצווי לחנות במחנה
בוע סביב למשכן ולמקדש.

שמירה מפני כניסת זרים מפורשת בתורה בעקבות רשת קורח ועדתו

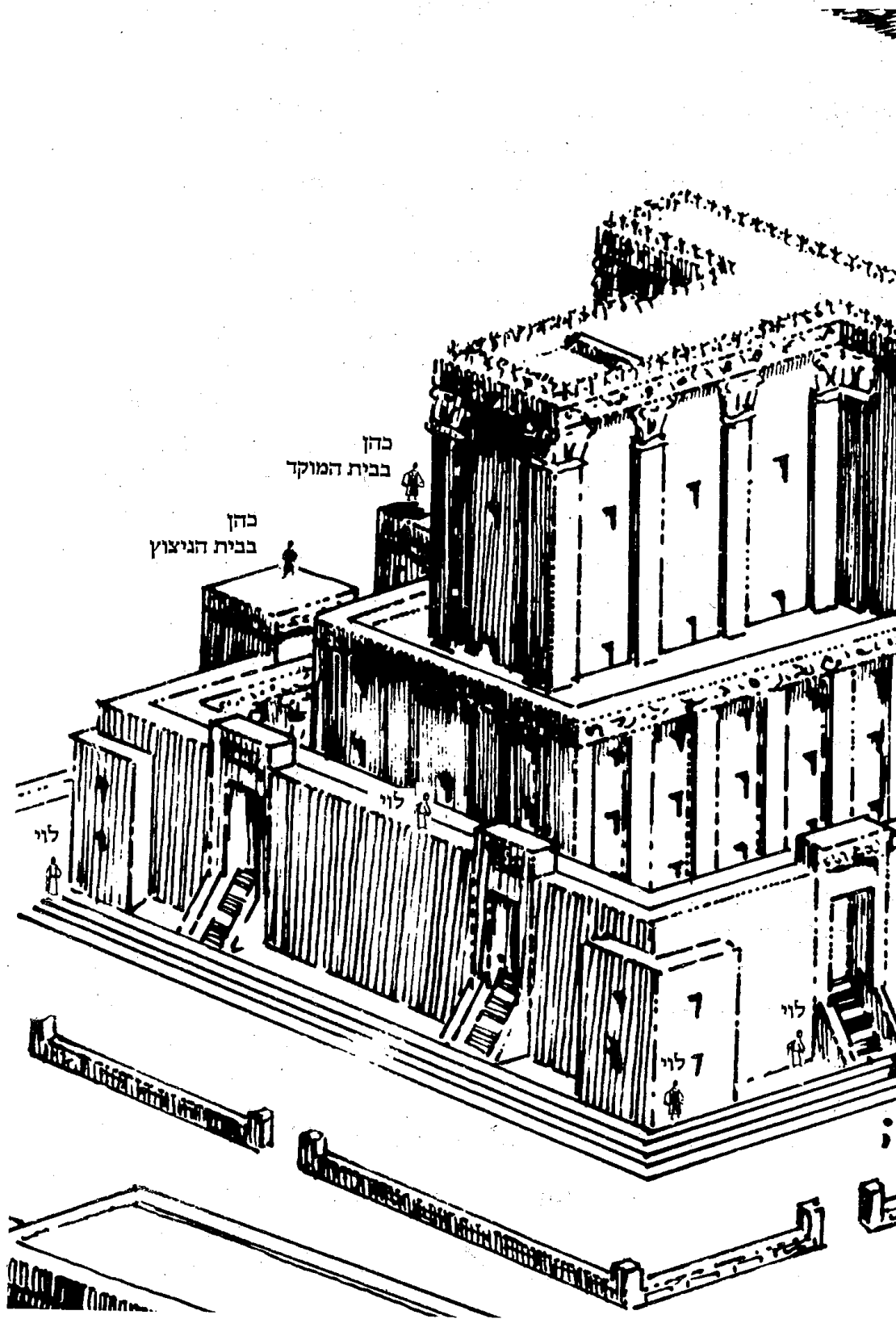
אחריות הכהנים והלויים על שמירת המקדש מפורשת בתורה, שכן אחר
חלוקת קורח ועדתו באו בני ישראל לפני משה בשאלה: "כל הקרב הקרב אל
שכן ה' ימות; האם תמנו לגווע? ותשובת ה' היא: "ויאמר ה' אל אהרון אתה
בניך ובית אביך אתך תשאו את עוון המקדש... וגם את אחיך מטה לוי שבט
בניך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך". (במדבר י"ח א' והלאה). ושם פסוקים
בים הדנים בתפקידם של הכהנים והלויים ואחריותם על שמירת המקדש
סדריו.

ומפרש רש"י שם: "ויאמר ה' אל אהרן" — להזהירו על תקנת ישראל שלא
בנסו למקדש... 'תשאו את עוון המקדש' — עליכם אני מטיל עונש הזרים...
אתם תשבו ותזהירו את כל זר הבא ליגע [בכלים]. 'וגם את אחיך מטה לוי...
ילוו אליך' — ויתחברו אליכם להזהיר גם הם את הזרים מלהתקרב אליהם.
'וישרתוך' — בשמירת השערים ולמנות מהם גזברים ואמרכלים. 'וזר לא יקרב
אליכם' — אתכם אני מזהיר על כך. 'ואני הנה לקחתי את אחיכם הלויים... לכם
מתנה נתונים לה' — כמו שמפורש למעלה, לשמור משמרת גזברין
אמרכליך".

ברור מן האזהרות הנישנות בפסוקים, שזוהי מצווה המוטלת על בני אהרון
על הלויים — הנלווים אליהם ככח עזר, לשמור על השערים ולעמוד ולהזהיר
כל אדם מלהכנס למקדש שלא כהלכה. שמירת השערים היא "השירות"
שנצטוו בו הלויים, שכן מלבד שירה או גזברין ואמרכלים לא נותרה לשבט לוי
כמעט עשיה במקדש, כי אם לשמור את מבואותיו ולשבת בשעריו, ולהזהיר
את הבאים על כניסה נכונה למקדש.

בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש: בבית אבטינס, בבית
הניצוץ ובבית המוקד. והלויים בעשרים ואחד מקום... חמשה [לויים]
על חמשה שערי העזרה ארבעה על ארבע פינותיה מבחוץ... ואחד
לאחורי בית הכפורת.
[מידות א', א']

הלויים שומרי המקדש ומשרתיו הם שלוחי כלל ישראל לשמירת חצרות הקודש

כדברים האלה מצווה ה' את משה בתחילת ספר במדבר (ג', ו') "הקרב את מטת לוי והעמדת אותו לפני אהרון הכהן ושרתו אותו", מפרש רש"י: "ומהו השירות? ושמרו את משמרתו [ואת משמרת כל העדה לפני אהל מועד] לפי ששמירת המקדש עליו, שלא יקרב זר... והלויים הללו מסייעין אותן, זוהי השירות". בהמשך מסביר רש"י, ששירות זה היה למעשה מתפקידם של בני ישראל אלא שהלויים באים תחתיהם כמחליפים אותם בשירות לפני ה', שכך כתב על הפסוק: "ושמרו את כל כלי אהל מועד ואת משמרת בני ישראל" – שכולן היו זקוקים [לעבוד] לצרכי המקדש, אלא שהלויים באים תחתיהם בשליחותן".

נמצא לאור האמור, שגם אם נאמר הצו לשלח טמאים מן המחנה כצו כללי לכלל ישראל, הרי שבט לוי הם מבצעי הצו, והם "באים תחתיהם בשליחותן", לשמור את המשמרת שבני ישראל צריכים לשמור.

השמירות והאזהרות הללו כולן אפשריות, רק אם מניחים שהוצבו שומרים קבועים בשערים, להזהיר זרים וטמאים לבל יכנסו למקדש.

נראה, שזהו ענינה של מצוות "נעילת השערים", עליה מדבר הרמב"ם במצוות עשה כ"ג. זוהי מצווה מיוחדת ללויים, שענינה, נעילת דלת בפני כל טמא, או כל הבא במקלו ותרמילו ובאבק שעל רגליו, וכן כהן הבא שתוי יין, או פרוע ראש וקרוע בגדים וכד'. כך מוסבר בספרי ענינו של השירות, וכדברי רש"י המובאים לעיל.

מתברר איפא בדעת הרמב"ם, כי אעפ"י שכתב שהשמירה במקדש היא בלילה. הרי שלאור דבריו בספרים האחרים ולאור המקורות המפורשים בתורה ובדברי חז"ל, קיימת גם מצווה של שמירה ביום. מצוה זו ענינה שילוח מתנכלים טמאים וזרים מתחומי המקדש, בעוד שהשמירה בלילה עיקר ענינה מפני הכבוד. יש לומר כי הרמב"ם כתב ביד החזקה שהשמירה היא בלילה, כדי להדגיש שיש חובה לשמור אף מפני הכבוד, אולם לא בא לסתור בכך את הצורך בשמירה מפני טמאים, זרים וכד' שהיא ביום.

פסוקים מפורשים בתנ"ך מדברים על שמירת המקדש ביום

עיון בספרים שונים בתנ"ך מוכיח שהשמירה במקדש ביום נתקיימה במקדש הראשון ובמקדש השני.

עוד בטרם הוקם המקדש בהר המוריה בירושלים, ממנה דוד אלפי שוערים

בני לוי למקדש כמובא בדברי הימים א' (כ"ג, ג): "ויספרו הלויים מבן שלשים ונה ומעלה ויהי מספרם שלשים ושמונה אלף... וארבעת אלפים שוערים". פרשנים דנים מדוע נדרשו כל כך הרבה שוערים למקדש? יש שעשו את חשבון, שכל אחד מן הלויים שמר על המקדש במסגרת משמרתו לילה אחד וחת לחצי שנה, זאת לאור ההנחה, שהלויים שמרו על המקדש בלילה בלבד. אולם נראה שהמספר הרב הזה של שוערים נחוץ לצורך השמירה ביום בלילה, כפי שמוכח מפסוקים מפורשים.

במהלך התיאור על קביעת "מחלקות השוערים" בדברי הימים א' (כ"ו, א') ותברר, שנקבעו שומרים ליום, שכן כך נאמר שם: "ויפילו גורלות כקטן כגדול לבית אבותם לשער ושער... למזרח – הלויים ששה, לצפונה ליום – ארבעה, לנגבה ליום – ארבעה, ולאסופים – שנים שנים, לפרבר למערב – ארבעה, למסילה – שנים לפרבר – אלה מחלקות השוערים" (דברי הימים א' כ"ו, י"ג).^(ז)

פסוקים אחרים בדברי הימים מוכיחים, כי מטרת העמדת השוערים על ידי דוד היתה קיום מצוות התורה המחייבת למנוע כניסתו של טמא למקדש. כך מתואר בדברי הימים ב' (כ"ג י"ח) כיצד יהוידע הכהן מחדש את תפקיד שוערי בית ה', למנוע כניסתם של טמאים למקדש לאחר שעתליה ביטלה את המשמרות, ככתוב: "וישב יהוידע פקודות בית ה' ביד הכהנים הלויים אשר חלק דוד על בית ה'... ככתוב בתורת משה... ויעמד השוערים על שערי בית ה' ולא יבוא טמא לכל דבר". כך תרגם יונתן שם, וכן פירש רש"י ומצודת דוד, שיהוידע מינה פקידים וממונים, "שלא יניחו להכנס בעזרה שום טמא". הביטוי "ויעמד השוערים" ב'ה' הידיעה מלמד, שמדובר בשוערים הידועים, "ככתוב בתורת משה", שם נצטוו ישראל לשלח מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש.

דוד המלך קבע את השיטה ומינה "מחלקות שוערים" סביב המקדש. את אלה חידש יהוידע אחר תקופה של שנים בה הדבר לא נשמר. על הסדרים שהנהיג יהוידע במקדש בענין השמירה למדים אנו גם מן הפסוקים בדברי הימים ב' (כ"ג ח') שם נאמר, "שלא פטר יהוידע את המחלקות". מסביר רש"י שם, שיהוידע עכב את משמרות הלוייה שהגיע זמנם לסיים את משמרתם, וציווה עליהם להמשיך את משמרתם יחד עם המשמרת השבועית המתעתדת לבא, "פטורים היו מכל מלאכה שבעזרה, כי אם לשמור הלשכות. כי יומם ולילה חובה עליהם במלאכה לשמור העזרות והלשכות, לפיכך היו פטורים משאר מלאכת העזרה". נראה שבאותה העת היה צריך לשמור על המקדש מפני מתנכלים, מחשש שמא תפר עתליה את סדרי המקדש, ולפיכך הציב יהוידע את מירב השומרים האפשריים מקרב הלויים.

עם זאת שומעים אני מדברי רש"י דבר כללי, היינו, ששומרי המקדש שוחררו מכל מלאכה אחרת לצורך השמירה, "כי יומם ולילה חובה עליהם במלאכה לשמור העזרות והלשכות". הווה אומר, יהודע השתמש בסדר המקובל במקדש, שהשוערים שומרים כדרכם יומם ולילה, כדי לעכב משמרת נוספת לחיזוק השמירה.

ראה גם 'קדמוניות היהודים' ספר אחד עשר ד', ז', שם מובא שכאשר חידשו את בנין המקדש בימי דריוש וחנכו את בנינו "העמידו ליד כל שער כהנים ולויים שוערים לפי חוקי משה". כן ראה שם שהיו לשכות מיוחדות לשמירה ליד כל שער, "כי היהודים בנו גם את הלשכות מסביב לבית המקדש שבתוך תחום הקודש".

הכהנים משלחים את עוזיהו המלך בקריאה "צא מן המקדש"

אחת הדוגמאות הבולטות של שמירת המקדש מפני כניסתם של זרים וטמאים, היא הדוגמא בה שילחו הכהנים את עוזיהו מלך יהודה מן המקדש, בשעה שניסה להקטיר קטורת בהיכל.

כך מובא בדברי הימים ב' (כ"ו, ט"ז): "וכחזקתו [של עוזיהו] גבה לבו עד להשחית... ויבא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטורת. ויבא אחריו עזריהו הכהן ועמו כהנים לה' שמונים בני חיל. ויעמדו על עזיהו המלך ויאמרו לו: לא לך עזיהו להקטיר לה', כי לכהנים בני אהרן המקודשים להקטיר צא מן המקדש... והצרעת זרחה במצחו... ויפן אליו עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצורע במצחו ויבהילוהו משם".

כניסתם של שמונים כהנים ובראשם "כהן הראש" מיד עם כניסת המלך להיכל, והעונו בו הם מוכיחים אותו, באמרם שמצוות הקטרת הקטורת מסורה לכהנים ולא לזר ויהיה זה אפילו מלך ישראל, מעידה על העירנות של הכהנים לכל חריגה מן הסדרים הקבועים במקדש. זאת בהתאם למצווה המוטלת על הכהנים, בני אהרן וכדברי רש"י המובאים לעיל על הפסוק: "אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עוון המקדש... בשמירת השערים" (במדבר י"ח, א').

'השומרים בשערים' ותפקידם והפלת הגורלות על תפקיד הממונה על השער

מדברי הפסוקים בנחמיה נראה, שהיו במקדש לויים השומרים באופן קבוע על שערי המקדש, ואליהם הצטרפו לויים נוספים מן המשמרות המתחלפות. כך מובא בנחמיה (י"א, י"ח): "כל הלויים בעיר הקדש מאתים שמנים וארבע,

השוערים עקוב טלמון ואחיהם השומרים בשערים מאה שבעים ושנים. ושאר ישראל הכהנים הלויים בכל ערי יהודה איש בנחלתו. משתמע מן הפסוקים, לעומת הכהנים והלויים המפוזרים בישובים מרוחקים, ישבו דרך קבע בירושלים מאה שבעים ושנים לויים "השומרים בשערים". נראה שהמספר הרב של השוערים היושבים בירושלים נועד להבטיח שמירה קבועה על כל שערי המקדש ביום ובלילה, כאמור בדה"א (כ"ו, י"ז) שהיו עשרים וארבעה שומרים יום במזרח, במערב, באסופים וכד' (ראה לעיל את החשבון המדויק בפסוקים י"ח). גם לפי דברי חז"ל, במסכת תמיד ומידות היו הלויים שומרים בלילה עשרים וארבעה מקומות.

מן הכתובים בדברי הימים א' (כ"ו, י"ב) מבואר, שהאחראים על השערים השונים נקבעו על ידי גורל כבר בימי דוד, ככתוב: "לאלה מחלקות השוערים לראשי הגברים... לשרת בבית ה'. ויפילו גורלות כקטן כגדול לבית אבותם לשער ושער. ויפול הגורל מזרחה לשלמיהו... לעובד אדום נגבה". ופירש רש"י, שהגורלות נועדו לקבוע "למי יבוא שער זה, ולמי שער זה, למזרח, למערב, לצפון, לדרום וכן לכל שערים שבעורה". וראה שם במפרשים השונים.

מדברי רש"י נראה, שמטרת הפלת הגורלות היתה להפקיד על כל שער ממונה קבוע, שיהיה אחראי על סדרי השמירה בשער עליו הופקד. מובן מאליו שלרשותו עמדו שומרים נוספים אשר שמרו באותו שער, ומלאו את תפקיד השמירה ביום ובלילה. כמובא לעיל, הקצה דוד ארבעת אלפים מתוך בני שבט לוי לשמירת המקדש. כמות זו של שומרים היתה הכרחית לצורך מלוי תפקידי השמירה התמידים בכל שערי המקדש.

הכבוד שבשמירת המקדש בלילה לעומת פתיחת שעריו

לרווחה ביום — דבר תמוה

כבר הבאנו לעיל את דעת המלבי"ם ופרשנים אחרים, הסבורים שארבעת אלפים השוערים נדרשו, כדי שיעלה לכל אחד מן הלויים לשמור לילה אחד בלבד במקדש וזו אחת לחצי שנה.

יש לתמוה עליך, שהרי התורה חייבה את הלויים לעבוד במקדש, ומשום כך אסרה עליהם לנחול נחלה בארץ ישראל. התורה אף פטרה אותם מלהלחם, וחייבה לתת להם מעשר מכל הפירות. כמו כן ניתנו להם ערי הלויים ומגרשיהם לנחלה, ועוד. מעתה, הגע עצמך, האם ראוי הדבר לתת לשבט לוי מעמד מיוחד בישראל, וזאת כדי שכן השבט ישמור במקדש לילה אחד אחת לחצי שנה?

כמו כן, יש לשאול לדעת הפרשנים הסבורים שהשמירה במקדש היתה בלילה בלבד: וכי לא ידענו שדוקא במקום נכבד ומלא עושר מצויים סקרנים, גנבים, ונוכרים וכד' האם יעלה על הדעת לומר, שהתורה חייבה לנעול את דלתות המקדש עם לילה, וכן לשמור ולסובב סביבו, ואילו ביום יהיו שערי המקדש פתוחים לכל, כמקום הפקר באין קצין שוטר ומושל להשליט סדר בין הנכנסים?

יתירה מזו, הרי התורה מצווה לשלח מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש. כיצד יתכן, שלא יחייב הדבר לנקוט פעולות למניעת כניסתם של זרים וטמאים למקדש? האם כבוד המקדש הוא להעמיד עליו שומרים בלילה ואילו ביום יהיה המקום הפקר לכניסת טמאים וזרים ככל שיחפצו?

הרמב"ם: שומרי שערי המקדש היו מופקדים על אפר הפרה לצורך טהרת הטמאים

ניתן ללמוד מאחת ההלכות ברמב"ם, שהשמירה בעשרים וארבעה מקומות במקדש היתה גם ביום.

שיטת הרמב"ם היא, שאפר הפרה האדומה הופקד בעשרים וארבעה המקומות במקדש שהכהנים והלויים היו שומרים בהם, זאת כדי לטהר את הכהנים הבאים למקדש לעבודה. לשיטה מיוחדת זו של הרמב"ם יש מקור בדברי תרגום יונתן, אך היא עומדת בניגוד לדעת פרשנים אחרים, הסבורים שאפר הפרה היה מתחלק לעשרים וארבע משמרות הכהונה המפוזרות בעריהן.

כך נאמר במשנה במסכת פרה (פרק ג', ג') "וחולקין אותו (את אפר הפרה לאחר שריפתו) לשלשה חלקים, אחד ניתן בחיל, ואחד ניתן בהר המשחה, ואחד מתחלק לכל המשמרות". ומפרש הרמב"ם שם: וכבר קדם לך בתחילת מידות [בענין עשרים וארבעת המקומות שהכהנים שומרים שם] סימוני עשרים וארבעה המקומות, שהיו בהן המשמרות. באותן עשרים וארבעה המקומות מתחלק שלושה — [של האפר]... ובתוספתא אמרו: "זה [החלק] שמתחלק לכל המשמרות, היו הכהנים מקדשים ממנו, וזה שנתון בהר המשחה היו ישראל מזין ממנו"... הרמב"ם מסביר את המושג "משמרות" במובן של שמירה, היינו, משמרות הכהנים והלויים שומרי המקדש.

בעל 'תוספות' יום טוב' מפרש את דברי המשנה באופן שונה. לדעתו המושג "משמרות" כוונתו כמו בהרבה מקומות בדברי חז"ל, היינו 'משמרות כהונה'. וכוונת המשנה לומר, שאפר פרה אדומה חולק לעשרים וארבעה חלקים והופקד אצל משמרות הכהונה בעיירותיהם כדי שיוכלו לטהר את ישראל

דחבי הארץ, ואף את אלו היושבים בחוץ לארץ, לקראת עלייתם לירושלים.
- היא גם דעת רש"י במדבר (י"ט, ט"ו) שכתב: "זה של משמרות [האפר] היה
יץ לעזרה ליטול ממנו בני עיירות וכל הצריכים להטהר".
לעומת זאת מובא בתרגום יונתן בן עוזיאל (במדבר י"ט ט"ו) שתרגם: "וחדא
פלאג לכל מטרת ליואי" כלומר, וחלק אחד מחולק לכל משמרות הלויים.
ראה, שזה אחד המקורות שעליהם הסתמך הרמב"ם כשפירש שיש לחלק את
אפר למקומות המשמר שבמקדש.

שומרי המקדש הופקדו על השערים ועל האפר לטהרת הנכנסים למקדש ביום

עם זאת יש לשאול: מדוע ראה הרמב"ם לנכון לפרש את המושג 'משמרות'
בתור נקודות שמירה במקדש, ולא פירש שהכוונה היא למשמרות כהונה?
נראה, שהמצוה לשמור באופן תמידי בשערי המקדש מפני אויבים או
טמאים, היא שהביאה את הרמב"ם לכלל מסקנה שכל נושא הטהרה נשמר
במקדש על ידי פיקוח בשערי המקדש, ולפיכך דבר המסתבר הוא, שבידי
שומרי המקדש הופקדו אפר הפרה שיוכלו לטהר את כל הנזקק לכך.
ומכאן נובעת מסקנה נוספת: לדעת הרמב"ם היו מופקדים שומרי המקדש על
משמרתם גם ביום, כדי למנוע כניסת אנשים שאינם רצויים. ברור, אם כן, מדוע
נתנו את אפר הפרה למשמרות הלויים והכהנים סביב המקדש. זאת כדי
שכאשר ימנעו את הטמאים מלהכנס למקדש, יוכלו להציע להם מיד פתרון
להטהר באמצעות אפר הפרה שבידם.
מוכח, אפוא, בדרך נוספת, שדעת הרמב"ם היא, שמשמרות המקדש ניצבו
על משמרתם ביום ובלילה, לשמור את הכניסה מפני טמאים.

שבע מצוות 'עשה' ו'לא תעשה' מונה הרמב"ם בהקשר לשמירת המקדש מפני הטומאה והכבוד

יש, אם כן להבחין בדברי הרמב"ם בין שני סוגי שמירה:
א. שמירה שהיא לכבוד בלבד, כגון השמירה בלילה, שזו לדעת הרמב"ם
מצוות עשה מיוחדת לשמור את המקדש מפני כבודו.
ב. שמירה הבאה למנוע כניסתם של טמאים או כאלו שהם "במצב של נוול"
כלשונו, שזו מצוות שמירה בפני עצמה.
וזוהו שמצינו בתורה כמה וכמה מצוות בענין שמירת המקדש:
(א) מצוות עשה כ"ב, שענינה לטוב את המקדש בלילה מפני הכבוד.

(ב) מצווה המשלימה אותה היא מצוות לא תעשה ס"ז, "שלא להשבית את שמירת המקדש בלילה" מפני כבודו.

לעומת מצוות 'עשה' ו'לא תעשה' אלו, המיוחדות לענין הכבוד, קיימות מצוות 'עשה' ו'לא תעשה' למניעת טומאה:

(ג) מצוות עשה ל"א: "שנצטוונו להוציא את הטמאים מן המקדש" (מצווה זו אמנם נאמרה ל"בני ישראל" אך הכהנים חייבים בה ראשונה).

(ד) מצוות לא תעשה ע"ז, "ולא יטמאו את מחניהם", אזהרה לטמא עצמו מלהכנס בטומאה למקדש.

(ה) מצוות לא תעשה ע"ח, איסור כניסת הטמאים להר הבית.

(ו) מצוה נוספת שניתן למנות היא מצות עשה כ"ג, והיא המצוה המיוחדת ללויים, לעבוד עבודות שונות במקדש וביניהן "נעילת שערים". כנזכר לעיל, "נעילת שערים" אינה סגירת השערים בלבד, אלא שמירה מתמדת עליהם מפני כניסת טמאים למקדש.

צירוף מצוות אילו, יחד עם מצוות עשה כ"א, מצוות 'מורא מקדש' (הבאה לאסור כניסה להר הבית לאדם הבא במקלו ובמגעלו, ולאסור לעשותו קפנדריא או איסור הישיבה בעזרה) מחייבים קיומה של מערכת שמירה קפדנית אשר בלעדיה יהפך המקדש למקום הפקר.

נמצאנו למדים, שמצוות שמירת המקדש בלילה מפני הכבוד, באה כתוספת למצוות השמירה ביום מפני הטמאים, וכמצווה משלימה לשאר מצוות 'עשה' ו'לא תעשה' שנאמרו בתורה בענין שמירת המקדש.

המפרש לתמיד: שמירת המקדש בין ביום בין בלילה

המפרש למסכת 'תמיד' כותב וזו לשונו: "ושמירת הלויים לא היתה אלא למטה אצל השערים. ולכך קרי ליה הפסוק ללויים 'שוערים' במקרא, לפי שלא היתה שמירתן אלא אצל השער. והכהנים היו שומרים אותו [את המקדש] בעליות על מקום גבוה כדרך שומרי העיר. וכל שומרי עיר בין ביום בין בלילה לא היו ישנים [ולפיכך גם הלויים אסורים בשינה בשמירתן]. ועשרים וארבעה שומרים בעשרים וארבעה מקומות נפקא לן בגמרא, שצריך לבית המקדש, שהיו שומרים יום ולילה" (תמיד כ"ה ב').

לדעת המפרש לתמיד השמירה במקדש אינה לכבוד בלבד אלא "כדרך שומרי העיר", והצבת השומרים בעליות נועדה לשם תצפית על סביבות המקדש מפני הקרבים למקדש שלא כהלכה. ברור מדבריו, שהשמירה עיקרה ביום כדי שתהיה יעילה באמצעות העליות המשמשות כמגדלי שמירה. כן נראה מדבריו, שהמקור למצוות השמירה ביום היא דרשת חז"ל בפסוקים, שכן

גמרא לומדת זאת מן הפסוק בדברי הימים: "לצפונה ליום ארבעה, לנגבה ליום ארבעה". לאור האמור מוכח שהשמירה היא ביום ובלילה.

הרא"ש: שמירת המקדש אינה מטעמי בטחון ומטרתה למנוע הסח הדעת מן המקדש

דעת הרא"ש בפירושו למסכת תמיד היא שמצוות שמירת המקדש ענינה מניעת היסח הדעת ביום ובלילה מן המקדש. אלו דבריו: "שימור זה אינו משום שישוב גניבה, דאין עניות במקום עשירות, אלא גזירת הכתוב היא, דכתיב ושמרו. וגם כבוד המקדש שלא יסיחו דעתם ממנו לא ביום ולא בלילה, כדכתיב ביהוידע (מלכים ב', י"א) 'ושמרתם את הבית מסח' (תמיד כ"ה, ע"ב) עכ"ל. כוונתו לומר, שהמצווה היא שלא להסיח את הדעת מן הבית, ולפיכך נעשית השמירה סביבו באופן מתמיד. נוכחותם של הכוהנים והלוויים בשערי המקדש, זוהי כעין שליחות כלל ישראלית המוכיחה, כי עם ישראל דעתו על המקדש תמיד. לשיטתו השימור הוא כעין המצווה "ושמרתם את המצות", כלומר שלא להסיח את הדעת מן המצוה לבל תחמיץ.

עם זאת מהמשך פירושו לתמיד נראה, שהשמירה נועדה גם לפיקוח על הנכנסים והיוצאים, שהרי כתב שם (כ"ז ע"א ד"ה לנגבה): "שנים בשערי חולדה בהר הבית... כדי לשמור שער הקדום שהוא עיקר השמירה שמשמש כניסה ויציאה".

להבנת דברי הרא"ש לאשורם נראה להקדים שנפלה טעות בהדפסה, ובמקום 'שער הקדום' צריך להיות 'שער הדרום', שכן זה השער שעליו מדבר הפסוק באומרו – "לנגבה", והוא הנקרא 'שערי חולדה' בדרום, 'המשמשים כניסה ויציאה', כנזכר במסכת מידות (פרק א', משנה ג'). לאור האמור, יתבאר דברי הרא"ש, וכוונתו לומר, שיש להעמיד שומרים בעיקר באותן כניסות בהן רבים הם הנכנסים והיוצאים. כוונתו בהכרח לשמירת המקדש ביום, שכן הנכנסים והיוצאים באים בשעות היום, ואילו בלילה שערי המקדש נעולים.

הראב"ד: השוערים שמרו על המקדש ביום ובלילה

הראב"ד בפירושו לתמיד מוכיח אף הוא את חובת השמירה במקדש ביום ובלילה. הראב"ד מסביר את הביטוי "לצפונה ליום" ומפרש: "נראה דהא ליום היינו דאיכא למימר ליום שלם כדכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד". (תמיד כ"ט, ע"א). כן מסביר הראב"ד מדוע רק בענין השערים הדרומיים והצפוניים ציין הכתוב שהשמירה היא ליום. בפירושו שם מגיע הראב"ד למסקנה,

שבשערי הצפון והדרום נעשתה השמירה דווקא ביום "אבל בשאר המקומות היתה שמירה בין ביום ובין בלילה".

כסמך לדבריו מביא הראב"ד את דעת ר' שמואל החסיד מן הראשונים הסובר כן, ומסתמך על הפסוק: 'על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה'. לדעתו אפוא, עיקר השמירה במקדש היא ביום, כי ביום הופקדו הלויים על כל שערי המקדש, ואילו בלילה צמצמו את השמירה ולא הוצבו שומרים על כל השערים כביום.

ר' אליהו מוילנא: שמירת המקדש תמידית — למניעת כניסת זרים

לדעת הגר"א מוילנא, השמירה המתוארת במסכת תמיד ומידות זו השמירה שנאמרה למשה ולאהרון לחנות לפני המשכן יומם ולילה ולמנוע כניסתם של זרים. אלו דבריו בפירוש המשנה לתמיד (פרק א', משנה א'): "האי שמירה [בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש] מפורש בסדר קורח, משום שלא יכנס זר בתוכו". מדבריו עולה בהכרח, שהיתה זו שמירה ביום למניעת כניסתם של זרים. הגר"א מסתמך על הפסוק: "והחזונים לפני המשכן... משה אהרון ובניו", וברור, שחניה זו עיקרה למניעת כניסתם של זרים למקדש.

לאור פירושו נראה להסביר את המשך המשנה בה מתואר שפרחי הכהונה היו ישנים בלילה בבית המוקד, "איש כסתו בארץ". הפרשנים דנו בדבר, מדוע דווקא פרחי כהונה, שהם רכים בשנים, ישנו שם ולא כלל הכהנים המשרתים בקודש? יש שהסבירו, שכיוון שהמבוגרים היו צריכים לעבוד במקדש למחרת בבקר, לפיכך הטילו את השמירה בלילה על הצעירים (ראה 'ליקוטי הלכות' למרן ה'חפץ חיים' מה שהביא בענין זה בתחילת פירושו לתמיד).

אולם לאור דברי הגר"א נראה לומר, שקבוצת פרחי הכהונה שישנה בבית המוקד היתה קבוצת שומרים נוספת פרט לשומרים ששמרו בעשרים וארבעה מקומות. פרחי כהונה אילו באו לקיים את המצווה: "והחזונים לפני אהל מועד... משה אהרון ובניו", שכן במדבר הקיף שבט לוי באהליו את המשכן באופן תמידי, לפיכך במקדש הוסדרה ה"חניה" על ידי שינת פרחי הכהונה בבית המוקד. בכוונה הוטלה חניה זו על פרחי הכהונה הצעירים, זאת כדי לקרבם לעבודת המקדש ולחנכם במצוות לקראת עבודתם לכשיעברו את שנת העשרים לחייהם. על כל פנים ברור מדברי הגר"א, שהשמירה הנידונה במסכת תמיד היא שמירת המקדש ביום.

זרונים: שמירת המקדש מפני זרים — ביום ובלילה

בעל 'תפארת ישראל' כותב אף הוא בפירושו ל'תמיד' (ראה שם משנה א' זעז'): "ולענ"ד כן משמע [ששומרים כל היום] קרא: 'זהחונים לפני המשכן' ל"ף מינה הש"ס שמירה בבית המקדש, ושם [בפסוק] לא נזכר לילה".

זוהי גם דעת בעל 'החפץ חיים' בפירושו 'זבח תודה' לתמיד, שכתב וזו זונו: "והרובים שומרים שם. המפרש [ל'תמיד'] פירש, שהיו [הכהנים לויים] שומרים בין ביום ובין בלילה. וכן נראה לעניות דעתי, מדסמך הגמרא זן זה, על מה דכתיב, 'זהחונים לפני המשכן קדמה'. דהמעייין בקרא ד'וילוו לך וישרתוך' ובפירוש רש"י שם, יראה, דעיקר השמירה היה, שלא יבוא איש ליכנס באהל מועד, וליגע בעניני המקדש. ואם כן היה צריך לשמור גם זום, וכן משמע מפירוש הרא"ש".

יש לומר לדבריהם של 'אחרונים' אלה, שהשמירה בעשרים וארבעה קומות בלילה, היא גם השמירה האמורה ביום, ומקומות השמירה האמורים משנה נאמרו אף לשמירה של היום. עם זאת מדברי רש"י במסכת יומא (י' הלא' כמה לשכות היו במקדש שהיה להן בית דירה? מפרש רש"י: "לשומרי בית". נראה מדבריו, שהיו לשומרים לשכות מיוחדות ובהן 'בית דירה' שבהן תגוררו בימי השמירה. כן נראה מדבריו, שהשמירה היתה ביום ובלילה ולכן אלצו השומרים להתגורר במקדש בימי שמירתם.

הרמב"ם: מצוות השמירה ביום ומצוות השמירה בלילה

שתי מצוות נפרדות

נראה לומר, שהרמב"ם מחלק בין השמירה ביום לבין השמירה בלילה. דבר זה מבואר מדברי הרמב"ם בהלכות ביאת מקדש פרק ג' הלכה א': "מצוות עשה לשלח כל הטמאים מן המקדש, שנאמר 'וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש'... לפיכך משלחין את המצורע חוץ לשלש מחנות שהוא חוץ לירושלים... ומשלחין זבין וזבות... חוץ לשני מחנות שהוא להר הבית... החיל — משלחין ממנו עכו"ם וטמאי מת... עזרת נשים — משלחין ממנה טבול יום... נכנס ד, מצורע להר הבית לוקה שמונים, אבל טמא מת... שנכנס לעזרת נשים... מכין אותו מכת מרדות... וכן טמא שהכניס ידו למקדש מכין אותו מכת מרדות", ראה שם את הפרק כולו.

נראה מדברי הרמב"ם, שהשמירה ביום מפני טומאה היתה שמירה מסוג שונה מאשר השמירה בלילה.

השמירה מפני הכבוד ענינה עמידת שומרים במקומות מסויימים וכן הסיבוב סביב המקדש, שהרמב"ם מדגיש פעמים רבות, וכפי שכתב בספר המצוות מצות עשה כ"ב: הצווי שנצטוונו לשמור את המקדש ולסוב בו תמיד בכל לילה במשך כל הלילה כדי לכבדו ולרוממו ולגדלו". וכך כתב בהלכות בית הבחירה (פרק ח' הלכה י'): "שאישי הר הבית היה מחזר על כל משמר ומשמר כל הלילה ואבוקות דלוקות לפניו". נראה מדברי הרמב"ם שכבוד השמירה בלילה היה בכך, שאיש הר הבית ופמליתו היו נראים סביב המקדש כל הלילה באבוקותיהם כשהם טובבים סביב. זו עיקרה של שמירת המקדש בלילה — מפני הכבוד.

מה שאין כן ביום, בו עיקר השמירה היתה להרחיק אנשים בלתי רצויים, וכפי שחזר הרמב"ם פעמים רבות על המלה "משלחין". את הצרוע היו משלחים מחוץ לחומת העיר ירושלים, והיה צורך לדאוג להרחקת מצורעים אלו מעבר לחומה ולמנוע את כניסתם. וכך במקדש היה צורך בשומרים כדי להרחיק את הטמאים השונים, כל אדם וטומאתו, או הרחקת נכרים מן המקומות שנאסרו עליהם בכניסה. ברור, שלהרחקת טמאים נדרשת שמירה מסוג שונה מאשר שמירה מפני הכבוד. גם הבאת האנשים לדין והענשתם היתה אפשרית, רק אם מניחים שהיו שומרים המפקחים על סדרי הכניסה. לדוגמא: ההלכה "טמא שהכניס ידו למקדש מכין אותו מכת מרדות", יכולה להתקיים רק אם נוכח שומר בשער באותה שעה וראה את הטמא כשהוא מנסה להכנס למקדש או מושיט ידו פנימה בניגוד לאזהרת השומר. במקרה זה חובת השומר לעצור את האיש. שכן, יש להביאו לדין. כן חובתו להביא עדים נוספים שראו את המעשה עד אשר יענש כדין. ברור הדבר שבלא שמירה קפדנית ההלכה הזו אינה ניתנת ליישום ולביצוע.

חייבים איפוא לומר, שהרמב"ם סובר שהיתה שמירה ביום, אלא שפרטיה אינם קבועים. חובת הכהנים והלויים, וכן בית הדין שבאותו דור, לקבוע את סדרי השמירה המיוחדים למניעת כניסתם של הטמאים למקומות האסורים להם.

מאידך גיטא מה שכתב הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פרק ז' הלכה ח', שקימת מצות שמירת המקדש מפני הכבוד, לא נאמרו דבריו שם אלא מפני שדן במצוות 'מורא מקדש' אשר מתקיימת דווקא בלילה, אך אין בכך כדי לסתור את חובת השמירה ביום.

נורות בדברי חז"ל בענין שמירת המקדש

בני פסולים ונכרים

להלן נביא כמה מקורות מדברי חז"ל, מהם מוכח, שהיתה שמירה קפדנית בני כניסתם של פסולים או זרים ונכרים למקדש. מדברי חז"ל במקומות שונים אה, כי השמירה כללה תחומים מגוונים. כגון בדיקת כשרותם של הכהנים וסקים בעבודה, ופסילתם של אלו שאינם ראויים לכך. כן כללה השמירה יקתם של זרים האסורים לאכול מן הקרבנות במקדש, ואף מניעת כניסתם לזרים לתחומים האסורים עליהם.

לוי נכרי אוכל פסחים במקדש והריגתו

בפסחים (ג' ע"ב) מובא מקרה בגוי שהיה עולה מבבל ואוכל פסחים רושלים, וסופר לר' יהודה בן בתירא שישב בנציבין מעבר לפרת שהוא עולה רושלים ואוכל מקרבן הפסח "משופרי שופרי". זאת למרות שהוא נכרי האכילה אסורה עליו, ונאמר בו: "כל בן נכר לא יאכל בו" (שמות י"ב). אמר ר' יהודה בן בתירא: "מי ספו לך מאליה", כלומר, האם נתנו לך מן השומן בזנב הכבש? ומשהשיב בשלילה, אמר לו שכשיעלה פעם נוספת ידרוש את לקו באליה. כשעלה לירושלים ביקש שיתנו לו לאכול מן האליה. מששמעו בני החבורה את דרישתו תמהו: כיצד יתכן שר' יהודה בן בתירא יורה לאדם ידרוש לאכול מן האליה שקריבה על גבי המזבח? בדקו אחריו ומצאוהו ונכרי הוא והרגוהו.

ברור מן המעשה הנ"ל, שהיו שומרים וממונים במקדש, שהובא לידיעתם כל שדר ורמו קל על אדם שהתנהגותו אינה כשורה. שכן קשה להבין, כיצד ר' יהודה בן בתירא נוקט בצעד מחוכם, ומנסה להכשיל את הנכרי במילים נחודות, והרי אלפים ורבבות באים אל המקדש לחג הפסח, וכיצד יודע הדבר שאף נכרי ביניהם? על כרחנו עלינו לומר, שידע ר' יהודה בן בתירא שיש שמירה קפדנית במקדש, וכל תופעה חריגה מובאת לידיעת השוערים. ואכן ערכה בדיקה בדבר זהותו של האיש, וכדברי הגמרא "בדקו בתרידה". בדיקה כזו בהכרח שנעשתה על ידי מי שמופקד עליה, שכן למסקנת הגמרא, אשכחיהו דארמאה הוא וקטלוהו". כלומר: משנתברר בוודאות לממונים שנכרי הוא, יצא דינו להריגה והרגוהו. התהליך כולו מוכיח, שמדובר במערכת שמירה קפדנית הנוקטת באמצעים חמורים ביותר למניעת חדירתם של נכרים יאנשים שאינם רצויים למעמד הקרבת הפסח ואכילתו.

מעקב אחר פסולי כהונה המשרתים בקודש

כן מובא בפסחים שם, ששיחה בין שלשה כהנים הביאה אחד מהם להעמדה בדין בפני הסנהדרין אשר קבעו, כי הוא חלל ופסלו אותו מלשרת בקדש. כך מובא שם: "הנהו תלתא כהני; חד אמר להו: הגיעני כפול [מלחם הפנים לחלקי — רש"י] וחד אמר: הגיעני כזית, וחד אמר: הגיעני כזנב הלטאה, בדקו אחריו ומצאו בו, שמץ פסול" [פסול כהונה, חלל — רש"י]. ומסיימת הגמרא "איהו ארע אנפשיה" כלומר, דברי השלישי שאמר, שחלקו מלחם בפנים היה מועט מאד כגודל זנב הלטאה, הוא הרע וקלקל לעצמו בהתבטאותו המגונה. דבריו המגונים הם שהביאו לכלל גילוי שמשהו אינו כשורה בכהן זה.

והנה, למרות הכלל ש"אין בודקין מן המזבח ולמעלה" ואין לבדוק את כשרותו של כהן המשרת כבר בעבודה (עי"ש) כאן, שהכהן הוציא מפיו מילים מגונות חריג בית הדין מן המקובל ובודקו אחריו ופסלוהו. וראה רש"י שם (ד"ה 'מן המזבח ולמעלה') שהביא את המשנה במסכת מידות (ה', ד') האומרת: "לשכת הגזית, שם היו יושבים בית דין מייחסי כהונה ולויה, כל כהן שנמצא בו פסול לובש שחורים ויוצא".

הדברים מוכיחים, שהיו שומרים במקדש, האחראים על כך שאיש זר לא יבוא לשרת בקודש כאזהרת התורה. רק כך ניתן להבין מי גרם לסנהדרין לבדוק מחדש כהן המוחזק בכשרות, וכן לברר עובדות, לקבל עדויות ולמצות את הדין עמו עד שנקבע פסולו.

יש להסיק מן האמור לעיל שהיתה מערכת שמירה מיוחדת במקדש, שתפקידה למנוע כניסת זרים, וכן טמאים ופסולים אחרים לחצרות הקודש. בתחום אחריותם היה גם לגלות אנשים שניסו להשתלב בעבודה עצמה, וכל כהן שסרח היו הם האחראים לבדיקת זהותו ולהבאתו לדין, לשם שמירת טהרת הכהונה והעובדים בקודש.

מצוות שמירת המקדש ביום נשמרה בקפרנות אפילו מול סכנה מוחשית

אחד המקורות הקדומים ביותר, המתאר את פעולת שומרי בית ה', היא הפיסקה במגילת תענית (פרק ג') המתארת כיצד ניסו למנוע את כניסתו של אלכסנדר מוקדון — כובש העולם העתיק — לחצרות בית ה' שלא על פי ההלכה. ואלו דברי המגילה: "בקש אלכסנדר מוקדון לעלות לירושלים. הלכו הכותים ואמרו לו: הוזהר! שאינם מניחין אותך להיכנס לבית קדשי הקדשים שלהן מפני שאתה ערל. וכיון שהרגיש גביהא בן פסיסא, הלך ועשה לו שתי אנפילאות, [נעלי בד] ונתן בהן שתי אבנים טובות ובהם רבוא כסף. וכיון שהגיע [אלכסנדר מוקדון] לאר הבית אמר לו: אדוני המלך! שלוף מנעליך, ונעול שתי

גנפילאות אלו... וכיון שהגיע לבית קדשי הקדשים אמר לו: אדוני המלך! עד
כאן יש לנו רשות להכנס, מכאן ואילך אין לנו רשות להכנס. אמר לו: הריני
כנס!... אמרו: לא זז משם עד שהכישו נחש".

באותו פרק נזכר גביהה בן פסיסא פעמים אחדות, והוא מכונה "גביהה בן
פסיסא שוער הבית". (בגירסאות שונות גביהה בן פסיסא שומר הבית). זה היה
מפוא תפקידו של גביהה בן פסיסא במקדש 'שוער' או 'שומר', ושני המושגים
הים זה לזה. השומרים הם השוערים כמובא בפסוקי דברי הימים פעמים
רבות. ואכן משהגיע אלכסנדר מוקדון לירושלים ובקש להכנס למקדש, ראה
גביהה בן פסיסא חובה לעצמו למנוע מן הנכרי להלך בהר הבית שלא כהלכה.
לפיכך הכין שתי אנפילאות שמותר להלך בהן בהר הבית, שכן הותר לנכרי
להכנס עד החיל והאיסור בתחום הר הבית נאמר רק על הליכה במגעלים. עם
כואו של אלכסנדר מוקדון להר הבית הציע לו להוריד את נעליו המסומרות
ללכת באנפילאות, ולא גרתע מלדרוש זאת למרות הסכנה שבדבר לו עצמו
יאף לכלל ישראל. כך גם נהג כשהתקרב אלכסנדר לאזור קדש הקדשים,
הודיע לו, עם כל הסכנה שבדבר, שעד כאן יש רשות ללכת ומכאן והלאה
הכניסה אסורה לכל.

דומה, שאין כמקור הזה כדי ללמד על תפקידו של שוער הבית, אשר מלאכת
השמירה הוטלה עליו דווקא ביום, ודווקא בשעה שאנשים נכנסים ויוצאים בהר
הבית. העובדה דלעיל מוכיחה בבירור, שמצוות השמירה קוימה בדייקנות
ואפילו מול סכנה מוחשית.

נמצאנו למדים כי מצוות שמירת המקדש נהגה ביום, כמצוות התורה,
למנוע מזרים להכנס פנימה. כאמור, אף הרמב"ם סובר שהיתה שמירה ביום
למנוע בעד "הסכלים" מלהתפרץ אל הקודש, אולם הרמב"ם לא דן בפרטי
מצווה זו, שכן השמירה מותאמת למצב, ואין בה מקומות קבועים כמו השמירה
בלילה, שהיא מפני כבודו של המקדש. שיטה זו מוכחת מדברי הרמב"ם
בכתביו השונים, והיא מבוססת על פסוקים מפורשים ודברי חז"ל.

מחנה לויה, והשוערים במקדש לעתיד לבא

בספר יחזקאל מובא תיאור של ירושלים והמקדש לעתיד לבא וכן תיאור
מחנה לויה ומצוות שמירת הלויים לעתיד. אין עניננו כאן בדיון על איזו תקופה
מדובר, אם בימות המשיח ואם לאחר תחית המתים, כבר עסקו בכך המפרשים
במקום. עם זאת ניתן ללמוד מנבואת יחזקאל על העקרונות ההלכתיים הקיימים
במקדש העתיד, והתואמים את ההלכות שנהגו במשכן ובימי בית ראשון ושני.
לפי המתואר ביחזקאל (מ"ח והלאה) תחולק הארץ לעתיד במתכונת דומה

למבנה מחנה ישראל במדבר. מנבואת יחזקאל עולה שהכהנים והלויים יחנו במחנה לארבע רוחות העולם סביב למקדש. באשר למקום חנייתם של הכהנים "תהיה תרומת הקדש לכהנים צפונה [למקדש] – חמשה ועשרים אלף, וימה – רוחב עשרת אלפים, וקדימה... ונגבה... והיה מקדש ה' בתוכו". ובאשר לנחלת הלויים נאמר, ש"הלויים [יחנו] לעומת גבול הכהנים חמשה ועשרים אלף" וגו'. נמצא שהכהנים והלויים לעתיד יקיפו את המקדש כבעבר בתקופת המשכן.

שבט לוי יענש בעתיד על שביטלו את מצוות שמירת המקדש מפני זרים

אף לגבי שמירת שערי המקדש מובא ביחזקאל מ"ד, שלעתיד לבוא תתקיים מצוות שמירת המקדש באופן קפדני על ידי הלויים. שכן, בעבר חטאו הלויים בכך שאיפשרו לכהנים ערלי לב וערלי בשר לשרת בקדש. בכך שלא מנעו את כניסתם עברו הלויים על מצוות התורה, שכן זהו תפקידם כשוערי הבית "ולא שמרתם משמרת קדשי" (שם מ"ד ח'). לפיכך מתנבא יחזקאל שלעתיד תהיה תשובתם בכך שישמרו את הבית ביתר קפדנות, "והיו במקדשי משרתי פקודות אל שערי הבית" (יחזקאל מ"ד י"א). יונתן מתרגם שם בלשון זו: "ויהיו במקדשי משמשין ממנן על תרעי ביתא" כלומר, יהיו במקדשי משמשים ומופקדים על שערי הבית. כעין זה מפרש רש"י (שם, שם, י) "שומרים ושוערים יהיו". לדעת כמה מן הפרשנים (מלבי"ם ועוד) אף הכהנים אשר חטאו בעבודתם במקדש יענשו, ובמקום לשרת בקדש על גבי המזבח, יעשו עבודות בדרגה פחותה יותר, כאלו המותרות לשבט לוי, כגון: שירה על הדוכן, נקיון הבית וחצרותיו, ונשיאה בעול המשמרות המופקדים על הבית.

ברור מתוכן הנבואה, שחטאם בעבר היה בכך, שביטלו את מצוות שמירת המקדש מפני כניסת זרים ופסולים, ומשום כך עונשם הוא לשמור על שערי הבית ביתר קפדנות. השמירה, שמדבר עליה יחזקאל, אינה שמירה של כבוד בשעות הלילה וכד', אלא שמירה ממשית, 'זבקורת' – כלשון הרמב"ם במורה נבוכים, מפני אלו הנכנסים למקדש שלא כהלכה, ומובן מאליו שעיקרה של שמירה כזאת היא לאור היום. לו היתה חובת השמירה בשעות הלילה בלבד, למה יענשו לדורות על כך שלא שמרו את "משמרת הקדש" ולא מנעו כניסת זרים למקדש? הרי אין כלל מצווה לשמור את המקדש מפני זרים והשמירה היא לכבוד ובלילה בלבד. בהכרח שמצוות שמירת המקדש היא חובה ביום ובלילה.